
АНТИ-МАРКС*

ЛУДВИГ ФОН МИЗЕС ИЗ „МАРКСИЗМЪТ БЕЗ МАСКА“**

Пета лекция: Марксизмът и манипулирането на човека

Поразителен е фактът, че философия като марксизма, насочена срещу самите основи на обществото, десетилетия наред почти не се критикува и оспорва. Карл Маркс приживе не печели слава и трудовете му остават неизвестни за повечето му съвременници. Други са изтъкнатите социалисти на неговия век – например Фердинанд Ласал. Макар да се занимава с агитация само една година преди да бъде убит на дуел заради жена, Ласал е причисляван към големите политически фигури на своето време. Маркс, напротив, е почти неизвестен. Хората нито одобряват, нито критикуват трудовете му. Той умира през 1883 г. След смъртта му излиза първата част от критиката на Бьом-Баверк, насочена срещу икономическото му учение¹. А в самия край на века, след посмъртното издаване на последния том на „Капитала“, излиза и втората част на тази критика, която срива със земята икономическото учение на Маркс². Най-ортодоксалните марксисти се опитват да съживят и изложат отново теориите му. Никой обаче не подлага на сериозна критика философското учение на Маркс.

Това философско учение добива популярност в смисъл, че хората се запознават с някои от термините и лозунгите му и ги използват, макар и не както самият Маркс ги е използвал. Много учения претърпяват такова опростяване. Например дарвинизмът е известен на широката публика най-вече като теория, че човекът е произлязъл от „маймуната“. От философията на Ницше е останал само терминът „свръхчовек“, който в английския си превод (superman) доби популярност в САЩ без каквато и да е връзка с Ницше. Що се отнася до Маркс, хората знаят термините му като думи, но ги използват твърде свободно. Като цяло марксистките идеи почти не срещат противодействие.

Една от причините за размиването на Марксовото учение в общественото съзнание е начинът, по който Енгелс се опитва да го обясни. Той държи слово на погребението на приятеля си, в което казва: „Маркс откри законите на исто-

* Блокът е добавен от М. Табаков – ние сме „Философски алтернативи“ и е добре да има повече гледни точки и известен баланс между статиите про- и анти-Маркс.

Редакция, корекция и обработка на текстовете от блока – Мариана Фъркова.

** Това е една от петте лекции, които Мизес изнася от 23 юни до 3 юли 1952 г. на семинар в Сан Франциско, организиран с подкрепата на списание „Фрийман“. Текстът се препечатва от сборника „Марксизмът без маска“ (Институт за свободен капитализъм „Атлас“, София, 2010) с разрешение на издателя.

¹ [Eugen von Böhm-Bawerk, „The Exploitation Theory“ в: Capital and Interest, Vol. 1, *History and Critique of Interest Theories* (South Holland, Ill.: Libertarian Press, 1959 г. [1884 г.]), стр. 241–321 – бел. ред.]

² [Eugen von Böhm-Bawerk, „The Unresolved Contradictions in the Economic Marxian System“ в: *Short Classics of Eugen von Böhm-Bawerk* (South Holland, Ill.: Libertarian Press, 1962 г. [1896 г.; англ. превод 1898 г.]), стр. 201–302 – бел. ред.]

рическото развитие на човечеството, т.е. простия факт, дотогава скрит зад идеологически украшения, че хората трябва първо да имат храна, облекло и подслон, преди да могат да създават политика, наука, изкуство, религия и прочие.“³ В действителност никой никога не е отричал това. Но след словото на Енгелс всеки, който каже нещо против Марксовото учение, бива запитан: „Как може да сте дотам глупав да отричате, че човек първо трябва да е нахранен, преди да стане философ?“

Теорията на Маркс отрежда централно място на производителните сили, но не предлага никакво обяснение за появата им. Диалектическият материализъм заявява, че производителните сили идват на този свят – не става ясно как, нито откъде – и после създават всичко друго, т.е. надстройката.

Много хора мислят, че е имало остър конфликт между различните църкви и марксизма, защото смятат марксизма и социализма за напълно несъвместими с християнството. Съществували са обаче християнски комунистически секти и монашески общности, основаващи се на особено тълкуване на Библията като цяло и най-вече на Деянията на светите апостоли. Днес знаем малко за тези комунистически секти, но те са съществували през раннохристиянската епоха и Средновековието чак до началото на Реформацията. Всички те са били в конфликт с установените догми на съответната църква или деноминация, така че не можем да държим църквата отговорна за тях. Споменавам ги, за да покажа, че поне според някои християни (макар и смятани от църквата за еретици) няма непримирим конфликт между социализма и християнството. Антихристиянските склонности на социалистите-предшественици на Карл Маркс, на самия Маркс и на неговите последователи (марксистите) могат да се разберат само в подтекста на развитието, което по-късно води до съвременния социализъм.

Държавите, правителствата и консервативните партии не винаги са срещу социализма. Напротив, служителите в администрацията са склонни да искат разширяване на държавната власт. Можем дори да кажем, че за администраторите е професионална болест да искат държавата да се занимава с все повече и повече дейности. Именно този факт, тази склонност на правителствата към социализъм – и много правителства наистина приеха социализма – поставя марксистите в конфликт с властта в съответните държави.

Винаги съм казвал, че най-лошият късмет за един социалист е страната му да се сдобие с управници-социалисти, които не са му приятели. Точно това се случва с Карл Маркс и пруското правителство. Правителството (оглавено от Бисмарк през 1862 г.) не е срещу социализма. По тази причина Фердинанд Ласал го подкрепя срещу либералните партии на Прусия, които по това време водят конституционна битка с Хоенцолерните и Бисмарк. Правителството по това време не е силно – повечето прусаки са настроени против него и то не може да получи подкрепата на мнозинството в пруския парламент. Кралят и министър-председателят управляват страната въпреки волята на парламента. Такава е обстановката в началото на 60-те години на XIX век. Като илюстрация на слабостта на пруското правителство Бисмарк описва в своите „Мемоари“ свой раз-

³ Friedrich Engels, „Speech at the Grave of Karl Marx“, гробище Хайгейт, Лондон, 17 март 1883 г.. Вариант на надгробното слово е публикуван във в. *La Justice* от 20 март 1883 г. – бел. ред.

говор с краля. Бисмарк казва, че може да победи парламента и либералите. Кралят отговаря: „Да, знам как ще свърши това. Ще ни екзекутират на площада пред двореца – първо Вас, после и мен.“

Кралица Виктория (1819–1901 г.), чиято първородна дъщеря (Виктория, 1840–1901 г.) е съпруга на пруския престолонаследник, е разтревожена от събитията в Прусия и смята, че Хоенцолерните ще претърпят поражение. В този тежък час Фердинанд Ласал, водач на все още скромното и малобройно работническо движение, идва на помощ на правителството на Хоенцолерните. Ласал се среща с Бисмарк и те заедно планират социализъм. Обсъждат въвеждане на социално подпомагане, производствени кооперации, национализация и всеобщо избирателно право за мъжете. По-късно Бисмарк наистина въвежда набор от социални закони. Така пруското правителство става най-големият съперник на марксистите и те посрещат на нож всяка негова стъпка.

Не трябва да забравяте факта, че в Прусия протестантската църква е подразделение на изпълнителната власт и се ръководи от член на кабинета – министъра на образованието и културата. Един от съветниците в по-долните нива на администрацията се занимава с църковните въпроси. В това отношение пруската църква е държавна църква – и винаги е била такава. До 1817 г. в Прусия има лутерани и калвинисти. Хоенцолерните не харесват това положение. Лутераните са мнозинство в старите пруски територии, но в новоприсъединените земи са представени и двете групи. И макар мнозинството от прусаците да са лутерани, електоратът на Бранденбург се променя от лутерански към калвинистки. Хоенцолерните са калвинисти, но оглавяват лутеранската църква в страната. През 1817 г. при Фридрих Вилхелм III Пруски двете църкви се сливат и образуват Пруската юнионистка църква. Тя, както стана дума, е подразделение на изпълнителната власт.

В Русия от XVII век насам църквата също е отдел на правителството. Тя никога не е била независима. Зависимостта на църквата от светската власт е една от характеристиките на източно-православната църква в Константинопол. Византийският император е висшестоящ спрямо патриарха. Русия възприема същата система, но в подсилен вид – руската църква е просто част от правителството. Следователно, ако нападат църквата, нападат и правителството.

Има и трета страна с такъв проблем – Италия, където след националното обединение папата губи светската си власт. До втората половина на XIX век централната част на Италия се управлява от папата. През 1860 г. кралят на Сардиния покорява тази област. Само Рим остава под папска власт, упражнявана под закрилата на френска военна част. През 1870 г. обаче французите са принудени да се изтеглят, за да се включат във войната срещу Прусия. Тези събития показват, че в Италия католическата църква и светската държава водят враждебни действия помежду си. Затова борбата на църквата срещу идеите на марксистите за религията е донякъде независима от борбата ѝ срещу социалистическата им програма.

Днес положението е още по-усложнено, тъй като руската православна църква, изглежда, е постигнала някакво споразумение с болшевиците. Борбата на Изток до голяма степен се води между източната и западната църква – продължение на борбата, започнала между тях преди повече от хилядолетие. Затова

конфликтите в групата държави между Русия и западната граница на желязната завеса са твърде сложни. Води се борба не само за икономическа свобода срещу тоталитарните икономически методи, а и на различните народности. Вземете например опитите на сегашното руско правителство да претопи балтийските народи – това е продължение на процес, започнат още от руските царе; или борбата на Полша, Чехословакия и Унгария срещу опитите на руската църква да им наложи източното православие, както те твърдят. За да разбере всички тези борби, човек трябва да е специално запознат с историята на народите и религиите в тази част на света.

През XVI и XVII век настъпват промени, които разширяват територията на папското влияние. Поради това в Украйна освен източно-православна църква действа и католическа църква, признаваща върховенството на папата. Съвкупността от всички посочени процеси съставя големите религиозни борби на Изтока. Не трябва обаче да смятаме всички събития в тези национални и религиозни конфликти за прояви на борбата срещу комунизма. Например политиките (от Източна Европа), които днес застават срещу руснаците, не са борци за свободна икономическа система – поне не в по-голямата си част. Те са марксистки, социалисти, които вероятно одобряват тоталитарната полицейска държава, но не искат тя да се управлява от руснаците.

С оглед на това не можем да смятаме, че има някаква действителна опозиция на марксистките теории за обществото и програми за обществото. От друга страна, важно е да разберем, че антимарксизмът е идеологическа философия, която съвсем не е задължително да е свързана с икономическата свобода.

Един от изтъкнатите съвременници на Карл Маркс в Германия е философът Фридрих Алберт Ланге (1828–1875 г.). Известната му книга „История на материализма“⁴ дълго време се смята не само в Германия, а и в англоезичните страни за едно от най-добрите въведения във философията. Ланге е социалист; една от книгите му е посветена на социализма. В „История на материализма“ той критикува не Маркс⁵, а материализма. Марксисткият материализъм всъщност е много несъвършен, защото приписва всички промени на нещо, което само по себе си е продукт на човешкото съзнание.

Важно е да се наблегне на факта, че критиците на марксизма понякога допускат огромни грешки. Ще посоча само един типичен пример. Много от антимарксистите са склонни да разглеждат диалектическия материализъм и марксизма като идеи, спадащи към една група с психоанализата на Фройд. Без да съм психолог, искам да посоча колко са объркани тези, според които материализмът като цяло и Марксовият материализъм в частност имат някаква връзка с Фройдовата психоанализа.

Преди Зигмунд Фройд (1856–1939 г.) и Йозеф Бройер (1842–1925 г.) да открият този цял нов начин на мислене и да започнат да развиват своите учения, всички лекари приемат, че умствените увреждания се причиняват от болестни промени в човешкия мозък. Ако човек има нервна или душевна болест, те тър-

⁴ В оригинала по погрешка е написано „История на марксизма“ – бел. прев.

⁵ В други свои трудове Ланге критикува хегелианските елементи в Марксовата система и ударението върху революцията, макар да цени Маркс като икономист – бел. прев.

сят някакъв телесен фактор, довел до това състояние. От гледна точка на лекарите, които се занимават с човешкото тяло, това е единственото възможно тълкуване. Понякога обаче те с пълно право казват: „Не знаем причината“. Единственият им метод е да търсят физическа причина. Може да се дадат много примери, аз ще се задоволя с един. През 1889 г., само няколко години преди Фройд и Бройер да издадат първата си книга, един виден французин се самоубива. По политически причини и поради религията му се повдига въпросът дали е бил психически здрав. Семейството му иска да докаже пред църквата, че е страдал от душевна болест. За целта обаче трябва да се открие някаква физическа причина. Изтъкнати лекари извършват аутопсия и заключението им се публикува. В него те твърдят: „Установихме в мозъка определени промени, които не са обичайни.“ По това време хората смятат, че ако някой има необичайно поведение, без да има видими болестни признаци по тялото си, то той е симулант. Това убеждение има злополучни последици, защото понякога предполагаемият симулант може да бъде оневинен едва посмъртно. В това отношение психоанализата изцяло променя нещата. Случаят с престолонаследника принц Рудолф Австрийски (1858–1889 г.), който се самоубива в Майерлинг, повдига подобни въпроси⁶.

Психоанализата се използва за пръв път за лечение в един прочут случай на парализирана жена. Лекарите не откриват никаква телесна причина за състоянието ѝ. Случаят е описан от човек, който следва съвета на един латински поет: остави ръкописа си да изчака девет години, преди да го публикуваш. На Бройер му хрумва, че причината за това нарушение на телесна функция не е физическа, а е в съзнанието. Това е радикална промяна в областта на естествените науки. Такова нещо дотогава не се е случвало – да се открие, че умствени фактори, идеи, суеверия, измислици, това, което човек мисли, в което вярва – могат да доведат до промени в тялото. Това е нещо, което дотогава всички естествени науки са оспорвали и отричали.

Фройд е много съвместен и предпазлив човек. Той не казва: „Аз изцяло опровергах старите учения.“ Той казва: „Може би някой ден след много години лекарите-патолози ще открият, че идеите са продукт на някой физически, външен телесен фактор. Тогава психоанализата вече няма да е необходима и полезна. Но засега трябва поне да признаете, че направеното от Бройер и мен откритие има стойност за момента и че от гледна точка на днешната наука нищо не потвърждава материалистичната теза, че всяка идея и всяка мисъл е продукт на някакъв външен фактор, както урината е продукт на тялото.“ Психоанализата е антипод на материализма; тя е единственият принос към проблема материализъм – идеализъм, дошъл от емпирични изследвания на човешкото тяло⁷.

⁶ Карл Менгер, основател на Австрийската икономическа школа, е един от учителите на принц Рудолф. Вж. Erich W. Streissler & Monika Streissler, eds., *Carl Menger's Lectures to Crown Prince Rudolf of Austria* (Brookfield, Vt.: Edward Elgar, 1994 г.) – бел. ред. Принцът се самоубива, понеже го принуждават да се раздели с любовницата си, след което се обявява, че е бил „извън душевно равновесие“, за да може да бъде погребан в семейната гробница – бел. прев.

⁷ Съвременната психиатрия се отнася твърде критично към трудовете на Фройд и психоанализата като цяло. За споменатата парализирана пациентка („Анна О.“ –

Наистина някои хора злоупотребяват с психоанализата и това е недопустимо. Не оправдавам тези психоаналитици, които се опитват да обяснят всичко като проява на определени нагони, от които за най-важен се смята половият нагон. Един французин написа книга за Бодлер (поета Шарл Бодлер, 1821–1867 г.). Бодлер обича да харчи, но не може да печели пари, защото приживе издателите не дават хонорари за стиховете му. Майка му обаче има пари, наследени от покойния ѝ съпруг. Бодлер пише множество писма до майка си. Сега въпросният писател изследва тези писма и намира в тях какви ли не подсъзнателни обяснения. Аз не одобрявам това начинание. Няма нужда да се търси скрито обяснение за писмата на Бодлер, след като то е ясно – трябвали са му пари.

Фройд казва, че не знае нищо за социализма. В това отношение той много се различава от Айнщайн (1879–1955 г.), който казва: „Аз не разбирам от икономика, но социализмът е хубаво нещо.“

За да проследим как марксизмът става основна философия на нашия век, трябва да споменем позитивизма и школата на Огюст Конт. Конт е социалист също като Маркс и работи като секретар на Сен-Симон в младите си години. Сен-Симон е тоталитарен мислител; той иска да управлява целия свят чрез световен съвет, на който да бъде председател. Според идеята на Конт за световната история, търсенето на истината е било необходимо в миналото. „Но сега аз, Огюст Конт, съм открил истината. Затова вече няма нужда от свобода на словото и печата. Аз искам да управлявам и да организирам страната.“

Интересно е да се проследи произходът на някои думи, с които днес толкова сме свикнали, че ни се струват част от езика от незапомнени времена. Във френския език думите „организирам“ и „организатор“ са неизвестни чак до края на XVIII или началото на XIX век. За глагола „организирам“ Балзак⁸ отбелязва: „Това е новоизмислена дума на Наполеон. Тя означава, че вие сте едноличен диктатор и се разпореждате с хората, както строителят с камъните.“

„Социално инженерство“ е друг нов термин, който се отнася за общественото устройство. Социалният инженер се разпорежда с устройството на обществото и с другите хора, както зидарят с тухлите. Разсъждавайки по този начин, болшевиците премахват хората, които смятат за безполезни. В израза „социално инженерство“ виждате идеята за планиране, идеята за социализъм. Днес социализмът се нарича с много имена. Когато нещо е популярно, в езика се появяват много изрази за него. Социалистическите планировчици обосновават своите идеи, като твърдят, че трябва да планираме нещата – не можем да ги оставим да вървят „автоматично“.

Понякога „автоматично“ е метафора, която описва как стават събитията на пазара. Ако предлагането на дадена стока намалее, казва се, че цената ѝ се вдига „автоматично“. Но това не значи, че поскъпването става без участието на човешкото съзнание, на живи хора, които се договарят за покупко-продажба. Цената се вдига именно защото купувачите искат да се сдобият със стоката. Нищо в стопанската система не става „автоматично“, всичко се дължи на това, че някои хора действат по определен начин.

Берта Папенхайм) днес се смята, че е имала действителен неврологичен проблем – бел. прев.

⁸ Оноре дьо Балзак (1799–1850 г.).

Планировчиците казват още: „Как може да сте толкова глупави да искате да не се планира?“ Но никой не иска да не се планира. Въпросът не е дали да се планира или не. Въпросът е – кой да планира? Само диктаторът или множеството от свободни хора? Всеки планира – да отиде на работа, да се прибере вкъщи, да прочете книга и още хиляди неща. Но „великият“ план на диктатора унищожават плановете на всички останали хора. Защото, ако този „велик“ план се сблъска с плановете на отделните личности, на кое ще се даде предимство? Кой ще реши? Полицията ще реши – в полза на „великия“ план.

В първите години на социализма някои негови критици обвиняват социалистите в непознаване на човешката природа. За да подчини живота си на чужд план, човек трябва да се лиши от човешката си същност. На това възмущение социалистите отговарят: „Ако човешката природа е несъвместима със социализма, трябва да променим човешката природа.“ Карл Кауцки казва това преди много години, без обаче да дава подробности.

Подробностите се осигуряват от бихейвиоризма и от психолога Иван Павлов (1849–1936 г.), който се споменава във всяка книга, написана от марксист. Това, което е нужно, е описаният от Павлов условен рефлекс. Павлов провежда своите изследвания още в царска Русия. Кучетата му, вместо човешки права, имат кучешки права. Това е бъдещето на образованието.

Бихейвиористката философия иска да се отнася с човешките същества така, все едно те са лишени от идеи и мисли. Бихейвиоризмът разглежда всяко човешко действие като реакция на някакъв стимул. Всичко в нас е физиология, а тя е съставена от рефлексии. Те казват: „Човекът принадлежи към животинското царство. С какво е по-различен от другите животни? Има определени рефлексии и инстинкти, които го водят към определени цели. Всеки стимул задейства съответна реакция.“ Това, което бихейвиористите и марксистите не виждат, е, че дори за да се формулира (или опровергае) тази теория за стимулите, трябва да се въведе значението, което индивидът придава на тези стимули. Домакинята, когато мисли дали да купи даден продукт, се интересува от цената му и реагира на цена 5 долара по-различно, отколкото на цена 6 долара. Не можете да определите стимула, без да навлезете в значението му. А значението само по себе си е идея.

Подходът на бихейвиористите е: „Ние ще превъзпитаем другите хора.“ Но кои са тези „ние“? И кои са „другите хора“? Казват: „Днес хората са възпитани да приемат капитализма от историята, добрите хора, лошите хора, църквата и още много други фактори.“

Тази философия не ни дава друг отговор освен разгледания по-горе. Цялата ѝ идея е, че трябва да приемем казаното от Карл Маркс, защото той има велика дарба – избран е от Провидението, т.е. от производителните сили, да открие закона за историческото развитие. Той знае целта, към която историята води човечеството. Приемем ли това, стигаме до идеята, че партията, групата, кликата, която е победила другите с въоръжена сила, е тази, която трябва да управлява по право и на който производителните сили възлагат да превъзпита другите хора. Най-фантастичното е, че хората, които развиват тази философия, наричат себе си „либерали“, а описаната система – „народна демокрация“, „истинска демокрация“ и т.н. Фантастично е също, че вицепрезидентът на САЩ (Хен-

ри Уолъс, 1888-1965 г.) веднъж заяви: „Ние в Съединените щати имаме само демокрация на гражданските права, докато в Русия има икономическа демокрация.“

Според един автор-социалист, когото болшевиците в началото ценят, най-силният човек на света е този, в чиято подкрепа се изричат най-големите лъжи и хората им вярват. (Нещо подобно е казано и от Адолф Хитлер.) Ето ви силата на тази философия. Руснаците могат да кажат: „Ние сме демокрация и нашите хора са щастливи и се радват на пълноценен живот в социалистическия строй.“ И другите народи явно не могат да намерят правилния отговор. Ако можеха, тази философия нямаше да бъде толкова популярна.

Има хора, които живеят тук, в САЩ, при американското жизнено равнище, и се смятат за нещастни, защото не живеят в Съветска Русия, където според тях има безкласово общество и е по-добре във всяко отношение. Изглежда обаче, че не е много приятно да се живее в Русия – не само от материална гледна точка, а и от гледна точка на индивидуалната свобода. Ако попитате: „Как могат да твърдят, че в Русия всичко е прекрасно, след като това не е вярно?“, отговорът е: „Могат, защото ние вече три поколения не успяваме да разнищим противоречията и грешките на тази философия – диалектическия материализъм.“

Днес най-важната философия в света е диалектическият материализъм – идеята, че историческото развитие неизбежно ни води към социализъм. Написаните досега книги не са успели да оборят тази теза. Вие трябва да напишете нови книги. Вие трябва да мислите върху тези проблеми. Идеите са това, което отличава човека от животните. Те са човешкото качество на човека. Но според идеята на социалистите само за членовете на Политбюро ще се запази правото да имат идеи. Всички други хора ще трябва само да изпълняват каквото каже Политбюро.

Невъзможно е да победите дадена философия, ако не водите битката на полето на философията. Една от големите слабости на американското мислене – а Америка е първа световна сила, защото можем да обсъждаме недостатъците ѝ тук вместо в Москва – е, че хората не придават значение на разните философии и всичко писано в книгите. Затова американците подценяват важността и силата на идеите. Но на този свят няма нищо по-важно от идеите. Идеите и нищо друго ще определят изхода от тази велика борба. Голяма грешка е да се мисли, че битката ще се реши от нещо друго, а не от идеите.

Руските марксисти като всички марксисти винаги са искали да национализират селското стопанство. Имам предвид, че теоретиците им са го искали. Обикновените работници никога не са желаели национализация, а само да вземат големите стопанства, да ги разделят на части и да разпределят земята между безимотните селяни. Това се нарича „аграрна реформа“. Социалните революционери искат да оземлят бедните селяни. През 1917 г. Ленин измисля нов лозунг: „Революция се прави с лозунга на деня“. Затова хората му приемат (временно) нещо, което противоречи на марксизма. По-късно започват да национализират обработваемата земя. Същата идея прилагат в страните, които завладяват – отначало казват на всеки селянин, че ще получи свое собствено стопанство.

Такава програма започва и в Китай. Властите слагат ръка върху големите стопанства, отнемат правата на земевладелците и ипотечните банки и освобождават арендаторите от задължението да плащат на земевладелците. Така че китайските селяни се настройват прокомунистически не по философски причини, а от надежда за по-добър живот. Те мислят, че ще подобрят положението си, ако получат земя, дотогава притежавана от по-богати хора. Но не е това решението на китайския проблем. Привържениците на тази програма се наричат поземлени реформатори. Те не са марксисти. В идеята за преразпределяне на обработваемата земя няма нищо марксистко⁹.

(Коментари от Мизес в отговор на слушателски въпроси.)

Мнозинството също няма богоподобни качества. В Германия открай време казват „глас народен – глас Божи“, но това не е вярно. Нуждата да се зачита мнозинството идва оттам, че мнозинството няма вечно да слуша малцинството; управници, които погават волята на мнозинството, ще бъдат свалени чрез революция. Системата на представително управление не е радикална. Напротив, именно тя позволява смяна на правителството без насилие. Хората, които искат да сменят правителството, знаят, че с подкрепата на народа това може да стане още на следващите избори. Управлението на мнозинството не е добра система, но осигурява граждански мир. Има средства, с които се въздейства на общественото мнение – вестници, списания, книги и т.н.

Голямото постижение на съвременната епоха е представителното управление. Пионер на тази идея е британският философ Дейвид Хюм (1711–1776 г.)¹⁰. Той изтъква, че в дългосрочен план управлението се крепи не на военната сила, както смятат хората, а на мнението на мнозинството. Ето защо това, което е нужно, е да се убеди мнозинството. И то не защото мнозинството винаги има право. Напротив – бих казал, че мнозинството твърде често греша. Но ако не искате да прибегвате до сваляне на властта със сила – което и без това е невъзможно, ако сте малцинство, защото няма да имате силата – остава ви само едно: да говорите на хората, да пишете и пак да говорите.

Превод: **Майя Маркова**

⁹ Колективизацията и национализацията на земята в Китай започва през 1952 г. – годината, в която Мизес чете настоящите лекции, и завършва през 1956 г. – бел. прев.

¹⁰ David Hume, „Of the First Principles of Government“, глава 4, в: Eugene F. Miller, ed., *Essays, Moral, Political, and Literary* (Indianapolis: Liberty Fund, 1987 г.) – бел. ред.